

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 114 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromodlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	

QIMMATLI QOG'OZLARNI QIYMATINI BAHOLASH USULLARI VA MODELLARI

Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari bo'yicha dunyoning yetakchi olimlari fikrlari o'rganilgan, qimmatli qog'ozlarni baholashning asosiy maqsadlari keltirilgan, atsiyadorlik jamiyatlari fundamental (real bozor) qiymatini shakllanishiga ta'sir etuvchi moliyaviy omillar hamda modellari tahlili qilingan, qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqilgan hamda mamlakatimizda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Qimmatli qog'ozlar, aksiya, obligatsiya, emissiya kapitali qiymati, investitsiya, resurs, korxona.

Abstract: The article discusses the opinions of the world's leading scientists on methods and models for valuing shares, presents the main goals of valuing shares, and analyzes financial factors and models that influence the formation of the fundamental (real market) value of joint-stock companies. Conclusions were drawn about methods and models for stock valuation, and proposals and recommendations were developed for use in our country.

Key words: Securities, stock, bond, issue capital value, investment, resource, enterprise.

Аннотация: В статье рассматриваются мнения ведущих ученых мира о методах и моделях оценки акций, представлены основные цели оценки акций, анализируются финансовые факторы и модели, влияющие на формирование фундаментальной (реальной рыночной) стоимости акционерных обществ. сделаны выводы о методах и моделях оценки акций, разработаны предложения и рекомендации для применения в нашей стране.

Ключевые слова: Ценные бумаги, акции, облигации, капитальная стоимость выпуска, инвестиции, ресурсы, предприятие.

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatlar iqtisodiyotining rivojlanishida muhim bo'lgan tarmoqlar va sohalarga e'tibor qaratilsa, aksariyat rivojlangan va jadal rivojlanayotgan mamlakatlarda moliya bozori, xususan, qimmatli qog'ozlar bozorining o'rni muhim ekanligini ko'rishimiz mumkin. Mamlakatimizda ham qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish, xususan, "qimmatli qog'ozlar bozorini muvofiqlashtirish bo'yicha vakolatli organning moliya bozorining zamonaviy vositalarini joriy qilinishdagi rolini kuchaytirish, qimmatli qog'ozlarni dastlabki va qo'shimcha emissiya qilishni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini soddalashtirish" kabi masalalar inobatga olinmoqda. Qimmatli qog'ozlar bozorida eng asosiy instrument sifatida aksiyalar e'tirof etilishini inobatga olgan holda aytishimiz mumkinki, aksiyalarning qiymatini baholash qimmatli qog'ozlar bozori bilan bir qatorda baholash faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mavzuga oid adabiyotlarni tahlil etish jarayonida qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari bo'yicha dunyoning bir qancha yetakchi iqtisodchi olim va mutaxassislar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lib. Ulardan, V.V.Rossoxin tomonidan "qimmatli qog'ozlar va investitsiya loyihalari qiymatini baholash usullari tahlil qilinadi, investitsiya kompaniyalari tahlilchilari aksiyalarning adolatli qiymatini aniqlashda qo'llaniladigan uchta asosiy usulni aniqlaydilar: diskontlangan pul oqimlari, opsiyon usuli va bozor analoglari usuli (qiyosiy)" ^[1].

Abdikarimova Dinara Rustamxanovna tomonidan "Aksiyalar qiymatini baholash amaliyotini tahlil qilishda turli iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari va yondashuvlari muhokama qilingan. Shuningdek, xalqaro amaliyotda aksiyalar qiymatini baholashda qo'llaniladigan usullar va modellar, yuqori baholangan kompaniyalar aksiyalari

tahlili, qolaversa, aksiyalar qiymatini baholashda SWOT tahlili tadqiq qilingan hamda ular asosida xulosa va takliflar ishlab chiqilgan” [2].

M.Eshovning fikriga ko'ra, “korxonaning ichki qiymatini aniqlashda qarz kapitali qiymatiga e'tibor qaratish lozim. Chunki, qarz kapitali ichki qiymatga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladi. Shu boisdan, qarz kapital qiymatini baholashda aksiyadorlik jamiyatlarining rentabellik ko'rsatkichlarini ham inobatga olish lozim, deb ta'kidlagan” [3].

Shuningdek, D.Linter va J.Tobin tomonidan “aktivlarni baholash nazariyasini yanada kengaytirib, portfeldagi risklarni portfel shaklida birlashtirib, risk va aktivlar muvozanatiga erishishning turli xil xususiyatlarini rivojlantirgan. Xususan, “risk uchun mukofotlar” salbiy (ijobiy) bo'lgan taqdirda ham qisqa muddatda qimmatli qog'ozlarning oqilona portfelini ushlab turish mumkinligini isbotlab berdi. Qimmatli qog'ozlardan kutilayotgan daromadlarning turli xil kombinatsiyalarini va ularning standart chetlanishini, dispersiya va kovariatsiyalarining matematik ifodasini (ceteris paribus) boshqa omillar o'zgarmagan holdaligini ko'rsatib, uni befarqlik funksiyasida tasvirlab, kutilayotgan daromadga risk ko'rsatkichlari bog'liqligini isbotlab berganlar” [4].

R.Benz [5] esa “Nyu-York fond birjasidagi oddiy aksiyalarning umumiy bozor qiymat, ya'ni bozor kapitalizatsiyasi va o'sha aksiyalarning riski o'zgarishidan olingan daromad o'rtasida bog'liqlik borligini ko'rsatib berdi. U kichik kompaniyalarning aksiyalari riski o'zgarishidan olingan daromad yirik kompaniyalar aksiyalarining riski o'zgarishidan olingan daromadiga qaraganda nisbatan yuqori ekanligini asoslab bergan. Shuningdek, kompaniyaning yirik yoki kichikligi kutilayotgan daromadga ta'sir qilishi U.Sharpning aktivlarni baholash modelida inobatga olinmaganligini ta'kidlagan. Shu bilan birga, o'rta kompaniya va yirik kompaniyalar o'rtasidagi aksiyalardan olingan daromad deyarli bir xil bo'lgan paytda kichik kompaniyalar aksiyalaridan olingan daromad ularning bozor kapitalizatsiyasiga ta'sir qilishini ko'rsatib berdi”.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari bo'yicha dunyo olimlari tomonidan olib borilayotgan tadqiqodlarni tahlil qilish, mavzu yuzasidan barcha ma'lumotlarni to'plash, solishtirish, mantiqiy fikrlash kabi iqtisodiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Qimmatli qog'ozlar moddiy shakldagi tovarlar emas, ularning qiymati uning egasiga tegishli bo'lgan huquqlarning qiymati bilan belgilanadi;

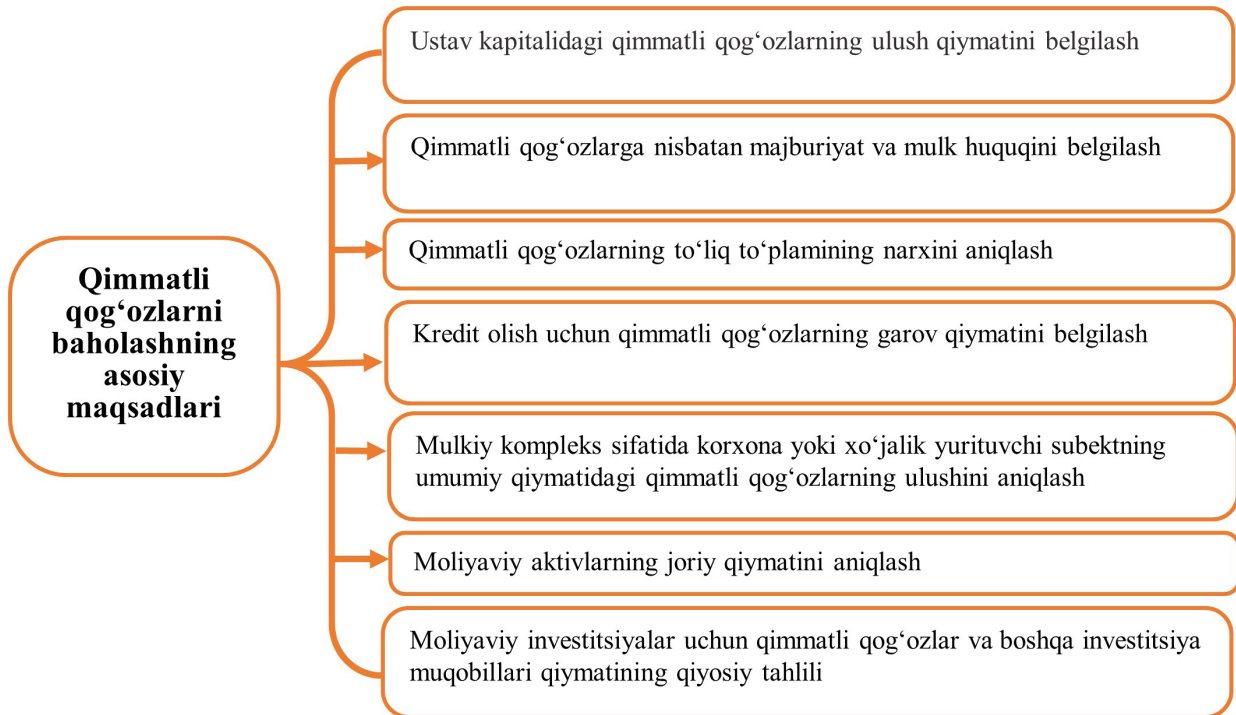
Qimmatli qog'ozning qiymati uning narxiga ekvivalent emas, chunki qiymat hisoblab chiqilgan va professional baholovchining fikrini bildiradi va narx bitimning belgilangan muddatini bildiradi. Biroq, narx qiymatning pul ifodasi hisoblanadi. Qimmatli qog'ozlarning qiymati qimmatli qog'ozlarni chiqarish va joylashtirishga sarflangan mablag'lar miqdori sifatida emissiya bo'yicha aniqlanadi; sotib olinganda, kelajakdagi muomaladan olinadigan taxminiy daromad sifatida; va konvertatsiya qilinganda, almashtirish narxiga asoslanadi.

Qimmatli qog'ozlar korxona moliyaviy aktivlari va majburiyatlarining alohida shaklidir. Ushbu investitsiyalarni baholash nafaqat qimmatli qog'ozlarning bozor qiymatini, balki ularning investitsiya salohiyatini aniqlash imkonini beradi. Ko'pincha qimmatli qog'ozlar quyidagi hollarda baholanadi:

- Qimmatli qog'ozlarni sotib olish yoki sotish bo'yicha bitimlar tuzishdan oldin.
- Qimmatli qog'ozlarni tashkilotning asosiy kapitaliga kiritish tartibini rasmiylashtirish.
- Mavjud qimmatli qog'ozlar bilan ta'minlangan kredit olish uchun ariza berishdan oldin korxona yoki jismoniy shaxsning aktivlari qiymatini aniqlash.
- Agar korxona yoki korxonaning bozor qiymatini, shuningdek, tashkilotning aktivlarini aniqlash zarur bo'lsa.

Hozirgi vaqtda qimmatli qog'ozlar narxining ko'p sonli turlari mavjud. Qimmatli qog'ozlarni baholashda tegishli birja bitimi uchun qiymatning u yoki bu turi hisoblanadi. Har bir turdagi xarajatlarni hisoblash uchun maxsus usullar ishlab chiqilgan. Odatda, bir xil qimmatli qog'ozlar hajmi jihatidan farq qiladigan va sezilarli darajada farq qiladigan bir necha turdagi qiymatlarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, qimmatli qog'ozning investitsiya qiymati investitsiya qiymatidan bir necha baravar yuqori bo'lishi mumkin va ayirboshlash qiymati nominal qiymatdan ko'p marta yuqoriga va pastga farq qilishi mumkin. Qimmatli qog'ozlarning bir xil paketi uchun bir necha turdagi qiymatlarni aniqlash ularni boshqarishning optimal usulini tanlashga yordam beradi.

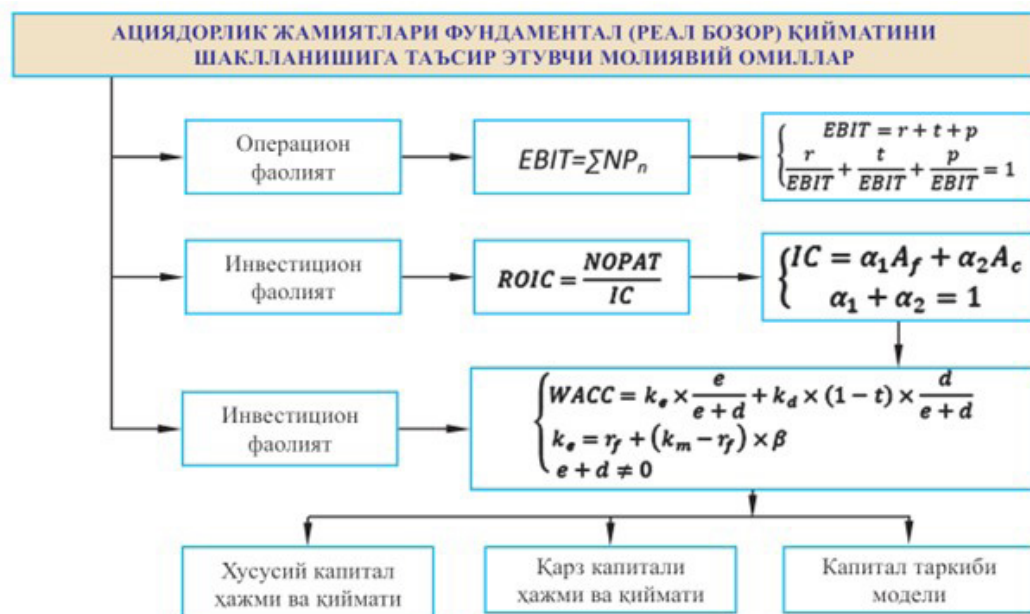
Qimmatli qog'ozlarni baholash emitent, xaridor, investor yoki professional bozor ishtirokchisining turli vazifalari bilan bog'liq. Baholash asosida qimmatli qog'ozlar bozori va korxona (korxona)ning ishlab chiqarish hayotida muayyan iqtisodiy, boshqaruv va investitsiya qarorlari qabul qilinadi.

1-rasm: Qimmatli qog'ozlarni baholashning asosiy maqsadlari¹

Ko'pgina hollarda, qimmatli qog'ozlarni baholash korxonani yoki biznesni baholashdan ajralmasdir, ammo tashkilot ustav kapitalining besh foizidan kamini tashkil etadigan kichik aksiyalarni baholash zarur bo'lgan holatlar mavjud. bu holda alohida baholash amalga oshirilishi mumkin va protsedura juda soddalashtirilgan.

Qimmatli qog'ozlar narxiga biznesning turli sohalarida, investorlar va qimmatli qog'ozlarning o'zida yotgan bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi. Qimmatli qog'ozlar qiymatining o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillar orasida quyidagi guruhlar ajratiladi:

2-rasm: Atsiyadorlik jamiyatlari fundamental (real bozor) qiymatini shakllanishiga ta'sir etuvchi moliyaviy omillar^[7]

- Qimmatli qog'ozlar bozoriga bevosita bog'liq bo'lmagan tashqi omillar – inflyatsiya, iqtisodiy va siyosiy inqirozlar, tabiiy ofatlar va boshqalar.

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

- Qimmatli qog'ozlar bozorining ichki omillari – raqobat, talab va taklif muvozanati.
- Mikroiqtsodiy omillar – rivojlanish yo'nalishi va uning bozor segmentlari va mintaqaviy fond bozorlariga nisbatan o'ziga xos darajasi.
- Makroiqtisodiy omillar – davlat siyosati, iqtisodiy rivojlanishning umumiy vektori, davlat va jahon institutlarining o'ziga xos harakatlari.
- Obyektiv omillar – qimmatli qog'ozning investitsion jozibadorligining pasayishi yoki oshishining uning qiymatiga ta'siri.
- Subektiv omillar qimmatli qog'ozlar emitentining yoki uning sheriklarining harakatlari bilan belgilanadi.
- Investitsion risk ko'rsatkichiga qarab kutilgan, mumkin bo'lgan va tasodifiy omillar.

Ro'yxatda keltirilgan omillarga qo'shimcha ravishda, qimmatli qog'ozlarning qiymatiga emissiya xarajatlari, egasining o'zgarishi bilan bog'liq xarajatlari, investitsiya yo'qotishlari yoki investitsiya foydalari sezilarli darajada ta'sir qiladi, ular qimmatli qog'ozlarni professional baholashda albatta hisobga olinadi.

Qimmatli qog'ozlar turlarining xilma-xilligi, shuningdek, qiymat turlarining ta'sirchan ro'yxati turli xil baholash usullarining paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Qimmatli qog'ozlar qiymatining ishonchli qiymatini olish uchun ular bir nechta usullardan - statistik, analitik, ekspert, me'yoriy-parametrik, indeks va balansdan, shuningdek, prognozlash va modellash usullaridan foydalanadilar.

P/E koeffitsiyent aksiyalarning bozor bahosini bir aksiyadagi yillik daromadiga nisbatiga teng bo'lgan moliyaviy ko'rsatkich hisoblanadi va quyidagicha topiladi:

$$P/E = P/EPs$$

Bu yerda P – aksiyaning bozor bahosi, EPS = (sof foyda – har bir aksiyaga to'langan dividend) aksiyalar soni. Ushbu ko'rsatkich aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini qiyosiy baholashda foydalaniladigan asosiy ko'rsatkichlardan biridir. Koeffitsiyentning kichik qiymati shuni ko'rsatadiki, kompaniyaning foydasi bozorda ushbu koeffitsiyent kattaroq bo'lgan boshqa kompaniyaning foydasidan arzonroq baholanadi. Koeffitsiyentning sezilarli kamchiligi sifatida, uning buxgalteriya hisobotida zarar aks ettirilgan kompaniyaiga nisbatan ko'llash mumkin emasligidir, chunki bunda kompaniyaning qiymati manfiy bo'ladi. Koeffitsiyentning optimal darajasi 12-15 oralig'ida bo'lishi lozim. P/E – koeffitsiyent aksiyalarni daromadligini taqqoslama tahlil qilish imkoniyatini beradi. Mazkur koeffitsiyentni quyidagi me'yorlar bilan izohlanadi. Agar $10 < P/E < 17$ bo'lsa, aksiyalarning bozor qiymati adolatli baholanganligi ko'rsatadi.

Xususan, aksiyayning bozor qiymati arzon ham emas, qimmat ham emasligini ko'rsatadi.

Agar $17 < P/E < 25$ bo'lsa, akциядорлик жамиятларининг бозор қиймати юқори баҳоланган бўлиб, охириги йилларда соф фойдани ўсганлигини кўрсатади. Акциядорлик жамиятларининг акцияларини бозор қиймати ўсиши мумкинлиги кутилмоқда.

Agar $P/E > 25$ bo'lsa, aksiyadorlik jamiyatlarining sof foydasini kelajakda o'sishi mumkinligi kutilmoqda bo'lib, mazkur aksiyadorlik jamiyatlarining aksiyalari bozor qiymati spekulativ pufak hosil qilinishi kutilmoqda.

P/B koeffitsiyent^[8] – aksiyalar bozor qiymatini balans qiymati bilan bog'liqligini hamda aksiyadorlik jamiyati aksiyalarini likvidlilik darajasi va jozibadorligini ko'rsatadi. Ushbu koeffitsiyent quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$P/B = \frac{\text{aksiyaning bozor qiymati}}{\text{aksiyaning balans qiymati}}$$

Ushbu ko'rsatkich aksiyalarni bozor qiymati balans qiymati bilan bog'liqligini hamda aksiyadorlik jamiyatini aksiyalarini likvidlilik darajasini va jozibadorligini ko'rsatadi. Uning optimal darajasi 1-5 oralig'ida bo'lishi lozim.

Statistik texnika statistik tahlil va indekslar, o'rtachalar, variatsiya, dispersiya, regressiya, korrelyatsiya, davomiylikdan foydalanishga asoslangan. Ushbu uslubni qo'llash uchun baholovchining yuqori malakasi talab qilinadi, chunki qimmatli qog'ozlarni baholashning to'g'riligi statistik bog'liqlikning to'g'ri turini aniqlashga bog'liq.

Analitik metodologiya qimmatli qog'ozlar qiymatining tarkibiy qismlarini va bir vaqtning o'zida har bir omilga ta'sir qiluvchi turli omillarni tizimli tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu texnika hisob-kitobga ko'p sonli ma'lumot manbalarini kiritish imkonini beradi.

Qimmatli qog'ozlarni ekspert baholash vakolatli mutaxassis tomonidan amalga oshiriladi va qimmatli qog'ozlar qiymatining o'zgarishining hozirgi kutilayotgan yo'nalishlari va tendensiyalarini umumlashtirishga asoslanadi. Ushbu texnikani qo'llashda tahlil qilinadigan holatlar to'plamini diqqat bilan tanlash kerak. To'g'ri tanlov ko'p jihatdan mutaxassisning tajribasi va malakasiga bog'liq.

Normativ-parametrik yondashuvda qimmatli qog'ozlar uchun ma'lum investitsiya xususiyatlari uchun bir qator me'yoriy qiymatlar belgilanadi, ularning har biriga ma'lum miqdordagi ball beriladi. Berilgan ballar yig'indisi qimmatli qog'ozlarning qiymatini tashkil qiladi.

Indeks usuli ma'lum turdagi qimmatli qog'ozlar sotiladigan fond bozori segmentidagi o'zgarishlar yo'nalishini aniqlashdan iborat. Konvertatsiya qilinmaydigan qimmatli qog'ozlar uchun fond bozorini tanlashda ma'lum qiyinchiliklar mavjud.

Balans ma'lumotlari asosida aksiyalar va obligatsiyalarning nominal qiymati, shuningdek ularning bozor qiymati va sof daromadi belgilanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Birinchidan, aksiyalar qiymatini baholashga investorlar tomonidan e'tibor qaratilishi sotib olinadigan aksiyalar narxining tahliliga, ya'ni aksiyalar yuqori yoki past baholanayotganligini aniqlashga, kelajakda ushbu aksiyalar narxini prognoz qilishga yordam beradi. Ikkinchidan, kompaniya mutaxassislari tomonidan kompaniya aksiyalari qiymatini baholash - kompaniyaning moliya bozoridagi o'rnini aniqlashga, kompaniya aksiyalarining investorlarni qanchalik darajada jalb qila olishini aniqlashga imkon beradi. Uchinchidan, aksiyalar qiymatini baholashda qo'llaniladigan usullar va nisbatlarni to'g'ri qo'llash va kompaniyaning real ko'rsatkichlarini aniqlash maqsadga muvofiq. Bunda yuqorida tilga olingan umumiy baholash usullari hisoblangan mutlaq baholash va nisbiy baholash usullarini qo'llash foydali bo'ladi. To'rtinchidan, iqtisodchi olimlar tomonidan ilgari surilgan va tavsiya etilgan usullar, xususan, Edvards-Bell-Ohlson modeli (EBO), EVA (qo'shilgan iqtisodiy qiymat) asosida ishlab chiqarilgan modellar, shuningdek, P/E modeli (bir dona aksiya uchun bir dona aksiya narxining bir dona aksiyadan keladigan daromadga nisbati), P/B modeli (narxning balans qiymatiga nisbati) va P/E modeli (narx va sotish nisbati) kabilarni tadqiq qilish va milliy amaliyotimizga mos keladigan modellar va usullarni tatbiq etish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Beshinchidan, aksiyalar qiymatini baholashda zamonaviy usullar va modellardan foydalanish hamda ushbu amaliyotni o'rganish nafaqat qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishga yordam beradi, balki mamlakatimizda baholash faoliyatini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Rossoxin V.V. "Анализ подходов к фундаментальной оценке стоимости акций" Iqtisodiy tahlil: nazariya va amaliyot 2008
2. Abdikarimova Dinara Rustamxanovna "Aksiyalar qiymatini baholash amaliyotini tahlili" Banklar va moliya bozori / Banki i finansovie rinki 2021, 6(142)
3. Eshov M. Korxonaning fundamental qiymatini boshqarish: nazariya va amaliyot. Monografiya.-T.: "Manaviyat", 2020.- 200 b.
4. Sharpe, W. F. (1964). Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. Journal of Finance, Vol.19, No.3, pp. 425-442.
5. Lintner, J. (1965). The Valuation of risk assets and the selection of risky investments in stock portfolios and capital budgets. The Review of Economics and Statistic, Vol.47, No.1, pp.13-37
6. Banz, R. W. (1981). The Relationship between Return and Market Value of Common Stock, Journal of Financial Economics, Vol.9, No.1, pp. 3-18.
7. Qurbonov X.A., "Kapitallar optimal tarkibini shakllantirishni aksiyadorlik jamiyatlari fundamental (real bozor) qiymatiga ta'siri" O'zbekiston moliya bozorini rivojlantirishda investitsiya fondlarining jozibadorligini oshirish. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya ilmiy maqola va tezislari to'plami (2020 yil 29 aprel). - T.: TDIU, 2020.
8. Burxanov Aktam Usmanovich va Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi "Qimmatli qog'ozlar daromadligini baholashning ilmiy-nazariy va uslubiy jihatlari" Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, VI SON 2023.
9. Botirkhoja A. Analyzing The Valuation Of Stocks In Uzbekistan //Академические исследования в современной науке. - 2024. - Т. 3. - №. 20. - С. 124-130.
10. Kizi B. A. F. The Influence Of Interest Rate Changes On Stock Market Valuations //Gospodarka i Innowacje. - 2024. - Т. 47. - С. 14-17.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.